

РОЗДІЛ I

Історія України

УДК 94 (477)“1658”:27-67

Ольга Пришляк

Гадяцький трактат 1658 р.: спроба українсько-польського міжконфесійного діалогу

У статті розглянуто спробу вирішення релігійного питання в ході підготовки, підписання та ратифікації Гадяцького трактату 1658 р. між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою. Показано складність процесу конфесійного порозуміння між представниками вищої політичної та релігійної еліти козацького Гетьманату й Речі Посполитої «трьох народів». На основі архівних публікацій та історичних досліджень доповнено відомості та підкреслено важливість конфесійних аспектів для здійснення Гадяцької угоди.

Ключові слова: релігія, конфесія, договір, міжнародні відносини, козацький Гетьманат, Військо Запорозьке, Річ Посполита, Велике князівство Руське, Гадяцький трактат.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гадяцький трактат, укладений 6 (16) вересня 1658 р. між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою, став однією з ключових подій у спільній українсько-польській дипломатичній історії раннього нового часу. На подання гетьмана Івана Виговського Генеральна козацька рада з участю представників Речі Посполитої в Липовій Долині під Гадячем схвалила так звані Гадяцькі пункти – угоду, офіційно названу «Комісією», про повернення під юрисдикцію польського короля [24; 2, с. 112–119; 25, с. 48–63; 15, с. 33–39; 1, с. 10–30; 19, с. 428–438; 14]. Компромісний проект перебудови Речі Посполитої на спільну державу трьох народів – польського, литовського та українського – був певним виходом української й польської еліти з непростої ситуації після Хмельниччини, Потопу та постійної експансії сусідніх монархій. Триалістична концепція Гадяцького трактату, до створення якої з українського боку, окрім гетьмана Івана Виговського, суттєво долучився генеральний писар Юрій Немирич, спиралася на ідею перетворення Речі Посполитої в триєдину федерацію рівноправних держав: Корони Польської, Великого князівства Литовського й Великого князівства Руського. Останнє визначалося в межах ядра козацької держави за Зборівським договором 1649 р. – тодішніх Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств [10, с. 133; 21, с. 130]. Договір за умови його дотримання й успішної реалізації міг відкрити для Війська Запорозького – Української козацької держави – доволі багато як короткострокових, так і довготермінових перспектив, зокрема щодо пунктів, які стосувалися дражливих питань релігії.

Аналіз досліджень цієї проблеми свідчить, що релігійна проблема Гадяцької угоди 1658 р. побіжно завжди була в полі зору більшості українських істориків, які розв'язали її в контексті пошуку політичного компромісу верхівки козацького Гетьманату та Речі Посполитої [3, с. 178] й спроби повернутись у звичний для козацької України до 1654 р. річпосполитський світ [17, с. 373–374]. У загальному масиві польської історіографії варто виокремити роботи торунського дослідника Томаша Кемпи [7], люблінського професора Яцека-Вітольда Волошина [26] та краківських істориків Януша Качмарчика [21] і Марека Мельника [22], які спеціально розглядали конфесійну проблему в Гадяцькій угоді козацької України з Польщею.

Мета й завдання статті – з'ясування ролі релігійного фактора як одного з визначальних у складному процесі трансформації затяжного українсько-польського збройного конфлікту та про-

тистостання в мирний діалог і порозуміння на шляху перебудови Речі Посполитої у федеративну державу «трьох народів».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Смерть київського митрополита та одноступця гетьмана Богдана Хмельницького – Сильвестра Косова – у квітні 1657 р. ще більше загострила релігійне питання у Війську Запорозькому [23, с. 112]. Гетьман Іван Виговський прагнув лобювати свою кандидатуру – луцького владика Діонісія Балабана. Духівник був прибічником незалежності Київської митрополії від Московії й лояльним до Польщі, на противагу чернігівському владичі Лазарю Барановичу, котрий уже тоді недвозначно та небезпечно загравав із Московським патріархатом [6, с. 135–136]. Обрання митрополитом Діонісія Балабана й отримання ним офіційного благословення від константинопольського патріарха допомагало утвердити незалежність Київської митрополії від Москви.

На переговорах, які 25 червня (5 липня) 1658 р. у містечку Гощі Волинського воєводства передували укладенню Гадяцького договору, козацькі послы на чолі з гетьманським уповноваженим переяславським полковником Павлом Тетерею в перемовинах із королівським секретарем – волинським каштеляном Станіславом-Казимиром Беневським та його секретарем Криштофом Перетятковичем із Луцька висунули низку релігійних вимог. Щоденник, у якому регент Луцької гродської канцелярії, замковий намісник і збирач податків Луцького повіту Волинського воєводства К. Перетяткович занотував (а заодно вніс запис до книг Луцького гродського суду) відомості про свої послуги в дипломатичних стосунках Польщі з козаками в 1657–1659 рр., проливає ще більше світла на загальну обстановку та зміст українсько-польських перемовин, які передували Гадяцькій унії [11, с. 341–355]. До речі, у Гощі до пожежі 1672 р. як філія Могилянки діяла колегія, заснована в 1632–1633 рр. у Вінниці – повітовому місті Брацлавського воєводства – і переведена сюди, на Волинь [7, с. 307].

На переговорах у Гощі передусім ішлося про беззастережну ліквідацію унійної церкви та анулювання постанов Берестейського собору 1596 р. Згадувалося також про обов'язкове членство в сенаті київського православного митрополита, а також львівського й луцького владик, зрівняння в правах православних і католиків, зокрема в справах, що стосуються сенаторських функцій та вільного доступу до міського й земського врядування. В українських воєводствах земські уряди теж мали бути в межах компетенції православних вірян. Козацькі послы вимагали також повернення православним усіх церков і монастирів, що відійшли до представників унійної церкви. Представники трьох згаданих православних епархій мали мати доступ до розгляду духовних справ у засіданнях Люблінського Коронного та Литовського трибуналів [2, с. 85–87; 12, с. 223–224; 20, с. 401].

Перед укладенням Гадяцького трактату Станіслав-Казимир Беневський, звертаючись із промовою (текст якої М. Грушевський, проте, вважав лише літературною версією придворного історика короля Яна II Казимира Веспасіана Коховського [5, с. 352]) до козацької старшини, дав неоднозначну оцінку конфесійної проблеми у Війську Запорозькому після Переяслава-1654: *«Завели вас попередники ваші в московську неволю, стверджуючи, що однієї віри з вами, й на тому помилилися, бо ви грецьку релігію тримаєте, а Москва – московську, а кажучи правду, як цар каже. Чотирьох патріархів отці святі затвердили, цар московський п'ятого зробив, а сам і над ним старший. Ви своїх духовних шануєте, а московит митрополитів деградує, інших ставить, як з Никоном недавно вчинив, владик та ченців ув'язнює, як ігумена київського Хіпача, недавно замкнув, а коли бачить скарби церковні, швидко на свій пожиток звертає»* [6, с. 137].

Стосовно статусу православ'я в оновленій Речі Посполитій потрібно зазначити, що пункти Гадяцької угоди перегукувалися зі статтями Зборівського договору [10, с. 44]. Її вимоги, однак, були конкретнішими. Це мало допомогти уникнути різноманітних маневрів і різночитань, а отже, більшою була ймовірність їх утілення в життя.

У Гадяцькому трактаті зазначено про правову гарантію та рівність православної конфесії в оновленій Речі Посполитій «трьох народів». Перший пункт угоди декларував, що *«релігія грецька старожитня, та і така, з якою стародавня Русь приєдналася до Корони Польської, аби залишилася при святих прерогативах і при вільнім відправленні набожества, аж куди мова руського народу сягає, як у Короні Польській, так і у Великому князівстві Литовському; також на сеймах, у військах, трибуналах, не лише в церквах, але в публічних процесах, візитуванні хворих, на священних зібраннях, при похованні вмерлих і в усьому взагалі і то так, як набожества свого вільно та публічно заживає римська віра»* [15, с. 40].

Гадяцька угода фактично ліквідувала Берестейську церковну унію 1596 р. У документі недвозначно декларувалося: *«А ту віру, що є супротивна вірі грецькій православної і яка множить незгоду між римським і старогрецьким народами, жоден із духовного та світського, сенатського та шляхетського станів церков, монастирів, фундушів засновувати й помножувати не може як у духовних добрах, так і в його королівській величності й у власних дідичних у будь-який спосіб, і силу цієї комісії не порушуватиме на вічні часи»* [15, с. 40]. Стосовно римо-католицької конфесії в Гадяцькому трактаті зазначалося: *«А римську віру у воєводствах Київським, Брацлавським, Чернігівським вільно сповідувати, але пани світські, так і дідичні, так само й урядники його королівської милості релігії римської жодної юрисдикції не матимуть над духовними, світськими і ченцями релігії грецької, окрім їм належного пастиря»* [15, с. 40].

За Гадяцькою умовою, усі православні святині в Короні Польській та Великому князівстві Литовському, які перейшли до рук унійних священників, мали бути повернені православним громадам. Єпископські кафедри, посади архімандритів й ігуменів повинні обіймати лише православні владики. П'ятеро православних ієрархів (луцький, львівський, перемишльський, холмський і мстиславський владики) на чолі з київським митрополитом набували право брати участь у засіданнях сенату. Це давало можливість значно утвердити позиції Української православної церкви. Місця в сенаті, однак, відводилися, відповідно, для київського митрополита – за львівським архієпископом, а владикам – за римо-католицькими біскупами їхніх повітів [15, с. 40]. Православні міщани, передовсім у Львові, Перемишлі, Любліні та Вільно, зрівнювались у правах із тамтешніми міщанами римо-католицького віросповідання [2, с. 113, 121; 4, с. 56; 24, с. 35].

Релігійні аспекти, що безпосередньо торкалися освітньої сфери, зумовили питання про статус Київської академії, якій надавалися права та вольності, подібні до тих, котрими віддавна володів Ягеллонський університет у Кракові. До того ж ішлося про заснування у Великому князівстві Литовському подібної до Києво-Могилянської академії православної освітньої інституції. Однак у категоричній формі висловлювалася заборона навчання й викладання в цих освітніх закладах представникам протестантських течій – «сект»: аріянських, кальвіністських і лютеранських «професорів, магістрів, студентів» [15, с. 41]. Прикметно, що пізніше в донесенні козацьких послів гетьмана Петра Дорошенка, адресованій у червні 1669 р. Варшавському елекційному сейму, ішлося про те, *«aby z pact hadziackich wymazany był punkt ten, aby lutrzy u kalwini u inszej religiey magistrowie w akademiach u szkolach ruskich nie uczyli, bo oni chcą ze wszystkimi żyć w zgodzie / щоби з Гадяцьких пактів витертий був пункт той, аби лютри і кальвіні й іншої віри магістри в академіях і школах руських не вчили, бо вони хочуть з усіма жити в zgodzie»* [7, с. 300; 16, с. 37–38].

Отже, за Гадяцькими пактами, для православного руського населення мала бути заснована й діяти академія, очевидно, на основі Києво-Могилянської колегії. Відтак Київ традиційно залишався не лише політичним, але й духовним центром та освітньою столицею Великого князівства Руського, таким чином зберігаючи й продовжуючи свою давню славу «другого Єрусалима» та «Богохранимого града» «презацного народу Руського» [18, с. 297–298].

Проти Гадяцької угоди та її реалізації одночасно протистояла опозиція з боку Московії й Польщі. Московський цар Олексій Михайлович разом із патріархом Никоном цілеспрямовано трактували війну між Росією та Річчю Посполитою 1654–1667 рр. як, передусім, релігійну, аби виправдати свої зазіхання на повне підпорядкування Московському патріархатові Київської митрополії. У зв'язку з цим пожвавилася російська агітація. Перешкоди на шляху до підписання Гадяцького проекту, проте, з'являлися не лише з боку Московії, а й зі сторони польського вищого духовенства. Особливий спротив щодо пункту Гадяцької угоди про ліквідацію Берестейської унії проявив італійський єпископ і папський нунцій у Варшаві П'єтро Відоні. Усілякими способами він намагався переконати короля Яна II Казимира в необхідності переговорів із гетьманом Іваном Виговським, щоби домогтися пом'якшення в Гадяцькій угоді статті про унію [26, с. 214].

Ратифікація Гадяцької угоди мала відбутися на сеймі, скликаному королем 17 березня 1659 р., що розпочався з кількадечним запізненням. На сейм до Варшави з'їхалося численне козацьке посольство, що, за деякими даними, нараховувало від 200 до 400 осіб. Сюди прибули й православні владики, крім прибічника співпраці з Московією Лазаря Барановича. Приїхали також унійні владики на чолі з місцєблостителем унійної Київської митрополії та полоцьким архієпископом, майбутнім київським митрополитом Гавриїлом Колендою. У ході кулуарних дискусій унійні єпископи навіть

погодилися визнати зверхність Діонісія Балабана за умови, коли весь православний клір Київської митрополії, хай навіть таємно, але визнає верховенство папи римського [26, с. 214]. Унійна Руська церква переживала тоді складні часи, а вагома частина римо-католиків була не проти пожертвувати Берестейською унією заради налагодження відносин із козаками на довгострокову перспективу. Це, мало зміцнити позиції римо-католицької церкви в Україні.

На першому місці «Переліку пунктів і покірних прохань, які подає його милість ясновельможний гетьман Війська Запорозького разом з усім Військом Запорозьким і народом руським його королівській милості і всій Речі Посполитій» козацькі послі 1659 р. виставили питання «релігії грецької»: *«Просить його милість пан гетьман з усім Військом, щоб відповідно до Гадяцької Комісії унія була скасована де факто, грецька релігія заспокоєна і весь народ руський повністю втихомирений...»* [13, с. 340]. У дванадцяти вимогах «до першого пункту щодо задоволення потреб грецької релігії і цілого руського народу», із якими гетьман Іван Виговський відряджав послів на Варшавський сейм 1659 р., ішлося про скасування унії «привселюдною постановою», а також про негайне повернення церков і монастирів та всіх церковних маєтностей по містах і селах «неуніатам»; забезпечення рівних умов і справедливого суду для світських і духовних осіб римо-католицького та греко-католицького віросповідання; скасування несправедливої анафеми на перемишльського єпископа [13, с. 341–343].

В освітній сфері акцентували, що *«Академії, дозволені Гадяцькою Комісією руському народові, повинні бути затверджені публічною постановою»*. Отці-єзуїти, які складали конкуренцію й «перешкождали руським школам», не мали права мешкати на території Великого князівства Руського. Гетьман просив також, аби римо-католицькі священники не могли мати жодної влади над православними священниками. Він висловлював надію про погодження через свого посла з папою римським і королем можливості переговорів із приводу дати й місця проведення генерального синоду, на якому можна було би дійти до певної згоди та надіятися на примирення між конфесіями [13, с. 343–344].

У підсумку сейм 1659 р., що ратифікував Гадяцькі статті, змінив формулювання щодо ліквідації унії лише на території «Князівства Руського» [8, с. 86], оскільки в прикінцевій редакції саме в такому вигляді трансформувалась офіційна термінологія на означення держави. Козацьке ж представництво в документації наполягало на варіанті «Велике князівство Руське» – вочевидь, декларуючи в самій назві рівноправність «трьох політичних народів» у майбутній спільній державі [5, с. 358].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Конфесійний чинник був одним із найважливіших у проблемі нереалізованості Гадяцької угоди 1658 р. Незважаючи на те, що за її умовами православна церква прирівнювалась у правах із римо-католицькою через представництво православного митрополита й п'ятьох владик у сенаті, ліквідовувалася Берестейська церковна унія, передбачалося заснування двох університетів та вільне викладання й друк по-латині, далі перемовин та декларацій з обох боків справа не дійшла.

Оскільки релігійна приналежність тоді певною мірою ототожнювалась із національною ідентичністю, то становище Української православної церкви можна вважати одним із показників рівня забезпечення національних інтересів ранньомодерної Української держави. Визнання Річчю Посполитою права представників православного духовенства голосувати в сенаті дорівнювало своєрідному дозволу майже самостійного розпорядження думкою суспільних мас на теренах козацької України, зважаючи на те, що церква на той час посідала одне з найперших місць у сфері культурного життя. Тобто це була реальна можливість через богослужіння й проповіді утверджувати у свідомості народу національно-визвольну ідею, самобутню культуру, виховувати й піднімати патріотичний дух, плекати та відстоювати цінності своєї нації. Ідентифікація себе як єдиного народу, що має свою державу зі всіма її необхідними атрибутами. Серед них наявність власної церкви була чи не найважливішою умовою у зв'язку з особливостями того часу.

Гадяцький трактат 1658 р. неоднозначно сприймався в українському соціумі. З одного боку, він трактувався багатьма як повернення до старого статусу перед Хмельниччиною й викликав спротив, а з іншого – означав послаблення контролю й, отже, тиску з боку Московії. Це надавало більшої маневреності діям козацької автономії, яка після Переяславсько-Московської угоди 1654 р. ставала все більше політично, економічно та культурно залежною від Московського царства. Політична цінність Гадяцької угоди полягала саме в тому, що вона являла собою перешкоду для московської експансії. Водночас є всі підстави вважати, що крах Гадяцького проекту значно посприяв перетво-

ренню Московського царства за рахунок поступового поглинення козацької України в нову континентальну потугу.

Джерела та література

1. Гадяцька угода 1658 року. Тексти. Документи // Гадяцька унія 1658 року / ред. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. – Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2008. – С. 10–30.
2. Гарасимчук В. Матеріали до історії козаччини / Василь Гарасимчук // Життя і творчість (1880–1944) / упоряд. Я. Федорук. – Львів : Ін-т укр. археографії АН України, Львів. відділення, 1994. – 154 с. – (Львівські історичні праці. – Серія : Джерела. – Вип. 1).
3. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665 / В. Горобець. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. – 536 с.
4. Горобець В. М. «Це вікопомне склеювання знову в одне...». Зовнішньополітичні стимули та соціополітичні аванси для впровадження Гадяцької унії 1658 р. / В. М. Горобець // Укр. іст. журн. – 2009. – № 4. – С. 48–66.
5. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т, 12 кн. / В. М. Горобець. – Київ : Наук. думка, 1998. – Т. X : Роки 1657–1658. – 408 с. – (Пам'ятки історичної думки України).
6. Кемпа Т. Конфесійна проблема в Гадяцькій угоді / Т. Кемпа // Гадяцька унія 1658 року. – С. 135–147.
7. Крикун М. Інструкції послам Війська Запорозького на елекційний та коронаційний сейми 1669 року / М. Крикун // Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття : статті і матеріали / ред. Ярина Цимбал. – Київ : Критика, 2006. – С. 283–310.
8. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648) / Г. Літвін ; пер. з пол. Лесі Лисенко. – Київ : Дух і літера, 2016. – 616 с.
9. Лоський І. Юрій Немирич – канцлер Великого князівства Руського / І. Лоський ; публ. В. Титов // Хроніка 2000 : Укр. культуролог. альманах. – Київ, 1995. – Вип. 1. – С. 119–135.
10. Мицик Ю., о. Гетьман Іван Виговський / Ю. Мицик. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 90 с.
11. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – 2-е изд., доп. – Киев : Тип. имп. Ун-та Св. Владимира Г. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – Т. III. – 600 с.
12. Перналь А. Б. Річ Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини 1648–1659 / А. Б. Перналь ; пер. з пол. о. проф. Ю. Мицика за участі І. Тарасенко ; наук. ред. Я. Федорук. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 400 с.
13. Пункти Івана Виговського українським послам на Варшавський сейм 1659 року / упоряд. Д. Оляничин // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ : Праці історико-філософської секції. – С. 327–350.
14. Таїрова-Яковлева Т. Гадяцька угода – текстологічний аналіз / Т. Таїрова-Яковлева // Гадяцька унія 1658 року. – С. 31–46.
15. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – Київ ; Львів : НТШ, 2004. – 1086 с.
16. Чухліб Т. Гадяцька угода 1658 р. та ідея її відновлення в українсько-польських стосунках (1660-ті – початок 1680-х рр.) / Т. Чухліб. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2008. – 85 с.
17. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – 2-ге вид., переробл. та розшир. – Київ : Критика, 2005. – 584 с.
18. Яковенко Н. Символ «Богохраненого града» у пам'ятках київського кола (1620–1640-ві роки) / Н. Яковенко // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – Київ : Критика, 2002. – С. 296–330. – (Серія «Критичні студії». – Вип. 1).
19. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. – Київ : Основи, 1998. – 447 с.
20. Drozdowski M. R. My o nas i o innych. Szlachta Rzeczypospolitej wobec kozaczyzny zaporoskiej w latach 1648–1659 / M. R. Drozdowski. – Białystok : Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2015. – 480 s. – (Seria : Dissertationes. – T. 11).
21. Kaczmarczyk J. Rzeczpospolita trojga narodów: mit czy rzeczywistość. Uгода hadziacka – teoria i praktyka / J. Kaczmarczyk. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2007. – 182 s.
22. Melnyk M. Religijny wymiar ugody w Hadziaczu. Spojrzenie wstecz / M. Melnyk // W kręgu Hadziacza A. D. 1658. Od historii do literatury / pod red. P. Borka. – Kraków : Collegium Columbinum, 2008. – S. 235–249. – (Biblioteka Tradycji. – № LXXIV).
23. Mironowicz A. Sylwester Kossow, biskup białoruski, metropolita kijowski / A. Mironowicz. – Białystok : BTN, 1999. – 144 s.
24. Pakta hadyjackie autentyczne 6/16 Septembris 1658 postanowione / transkrypcja tekstu i oprac. P. Borek // W kręgu Hadziacza A. D. – 1658. – S. 33–40.

25. Ugody polsko-ukraińskie w XVII wieku.– Kraków : Platan, 2002. – 98 s. – (Seria : Świadcstwa minionych wieków).
26. Wołoszyn J. W. Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648–1696 / J. W. Wołoszyn. – Warszawa : Semper, 2003. – 329 s.

Пришляк Ольга. Гадячський договір 1658 г.: попытка українсько-польського міжконфесійного діалогу. В статті розглядається спроба вирішення релігійного питання в час підготовки, підписання і ратифікації Гадячського трактату 1658 г. між Войском Запорозьким і Речью Посполитою. Показана складність процесу досягнення конфесійного згоди між представниками вищої політичної і релігійної еліти козацького Гетьманату і Речі Посполитою. Визначено компромісний характер проекту реформи Речі Посполитою на федерацію «трьох народів»: польського, литовського і українського – за рахунок рівності прав і православної і римо-католицької церквою і ліквідації греко-католицької конфесії на території запланованого Великого князівства Руського. На основі архівних публікацій і історичних досліджень доповнені дані і підкреслено важливість конфесійних аспектів для реалізації Гадячського договору.

Ключевые слова: релігія, конфесія, договір, міжнародні відносини, козацький Гетьманат, Войско Запорозьке, Речь Посполитая, Велике князівство Руське, Гадячський трактат.

Pryshliak, Olha. Hadiach Agreement 1658: an Attempt of the Ukrainian-Polish Interfaith Dialogue. The article examines an attempt to resolve a religious issue during the preparation, signing and ratification of the Hadiach agreement in 1658 between the Zaporozhian Host and the Polish-Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita). The complexity of the process of confessional consent between representatives of the highest political and religious elite of the Cossack Hetmanate and Polish-Lithuanian Commonwealth is shown. The compromise character of the project for the transformation of the Polish-Lithuanian Commonwealth into a federation of «three nations» was defined: Polish, Lithuanian and Ukrainian at the expense of the equation by rights of the Orthodox and Roman Catholic churches and the liquidation of the Greek-Catholic confession on the territory of the planned Grand Duchy of Rus'. On the basis of archival publications and new historical research information was added and emphasized the importance of the confessional aspects for implementation of the Hadiach agreement.

Key words: religion, confession, treaty, international relations, Cossack Hetmanate, Zaporozhian Host, Polish-Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita), Grand Duchy of Rus', Hadiach agreement.

Статтю подано до редколегії
28.04.2017 р.

УДК 94(477.8)''17'':316.66-057.6

Оксана Карліна

Соціальний склад мешканців міських поселень Волинської губернії наприкінці XVIII ст.

На підставі аналізу «Географічного та економічного опису Волинської губернії 1798 р.» розкрито соціальний склад мешканців міських поселень після приєднання краю до Російської імперії. Зроблено висновок про збереження наприкінці XVIII ст. у містах і містечках новоутвореної губернії основних станів, характерних і для попереднього періоду. Однак під впливом соціальної політики Російської імперії, спрямованої на визначення того, яку групу населення потрібно внести в реєстр обтяжених подушним податком, а яку з нього виключити, соціальні межі між станами поступово розмивалися. Уключення до податного стану міщан призводило до зниження їхнього юридичного статусу. У кінці XVIII ст. закладено основу для формування різних соціальних груп серед міської людності Волині.

Ключові слова: Волинська губернія, міські поселення, поземельний перепис, соціальний стан, соціальна група.

Постановка наукової проблеми та її значення. Приєднання Волині до Російської імперії наприкінці XVIII ст. стало причиною об'єктивного процесу трансформації соціального статусу представників кожного з трьох станів, які склались у Речі Посполитій (шляхти, міщан і селян). Зміни в